

Buhârî'nin Eserleri ve *Kitabu'd-Duafâi's-sağîr*'in Tanıtımı*

Hüseynî Abdülmecîd Hâşim

Çev: Mustafa Taş

Arş. Gör. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Hadis Ana bilim dalı Araştırma Görevlisi
m_tas23@hotmail.com

Atf

Hüseynî Abdülmecîd Hâşim Çev. Mustafa Taş, Buhârî'nin Eserleri ve Kitabu'd-Duafâi's-sağîr'in Tanıtımı, Marife, Yaz 2016, 16/1, ss. 193-197

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh*'inin dışında ricâlin tarihi ve halleri hakkında eserleri vardır. Buhârî'nin bu alandaki eserleri, râvilerin hallerini bilmedeki anlayışı ile bu alandaki ufkunun genişliğini ve öncülüğünü göstermektedir. Yine bu eser, *el-Câmi'u's-sahîh*'in sıhhatini tekid eden ve râvilerinin sika olmasına en hayırlı tanıktır.

Et-Târîhu'l-kebîr: Hicrî 1361/1942 yılında tam olarak Dâiretü'l-me'arifi'l-Osmâniyye'de basılmıştır. Hâfîz, nukkâd, Şeyhu'l-İslâm, Cebelül'l-Hıfz, İmâmu'd-dünya Ebî Abdillâh el-Buhârî'nin telifidir.

Ebi'l-Hasan Muhammed b. Sehl b. Kürdî el-Basrî el-Fesevî, Ahmed b. Abdülvehhâb b. Muhammed b. Mûsâ el-Gunducânî, Şeyhu'l-celîl Ebi'l-Hasan Abdulhak b. Abdulhâlik b. Ahmed b. Abdülkâdir b. Muhammed b. Yusûf bu eseri Buhârî'den rivayet etmişlerdir.

Buhârî, sahâbeden itibaren onlardan sonra gelenler şeklinde kendi hocalarının tabakasına kadar râvileri bu eserde bir araya getirmeye çalışmıştır.¹ Eser dört büyük cüz halinde sekiz ayrı cilttir. Buhârî eseri alfabetik olarak tertip etmiştir. Resûlün ismine hürmeten ve güzel bir başlangıç olsun diye Muhammed ismini başa almış, Resûlullah'ın ismi ve nesebi ile bereket hâsıl olmasını amaçlamıştır. Her isim için bir bâb koymuş, her bâb içinde alfabetik tertibi uygulamıştır. Bunu

* Bu çalışma, Hüseynî Abdülmecîd Hâşim'in "Müellefâtü'l-İmâmi'l-Buhârî" ile Bûrân ed-Danâvî'nin "et-Ta'rîf bi kitâbi'd-Duafâi's-sağîr" adlı yazılarının çevirileridir. *Mecelletu's-sünneti'n-nebeviyye*, s. 4.

¹ Bk. *et-Târîhu'l-kebîr*, (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye 10340 numaranın altında); *er-Risâletu'l-mustatrefe* s. 96; *Tedvînu's-sünne*, s. 265.

baba isimlerinin ilk harfinde de gözetmiştir. Bununla birlikte bâb isimlerinde alfabetik tertibi gözetmemiştir. Mesela İbrâhim bâbından sonra Eş'as bâbına başlamıştır. Buhârî, ismini zikrettiği râvilerin hocaları ve öğrencilerine yer verir, bazen râvinin hadisini de zikreder. Onun cerh-ta'dîli zikretmesi ise azdır. Sahâbiye de dikkat çekerek bunu belirtir.

Et-Târîhu'l-kebîr, Buhârî'nin ilmi ve râvileri tanımadaki derinliği hakkında açık bir tablo sunar. *El-Câmi'u's-sahîh*'in güvenilir bir kitap olduğunu ortaya koyar. Bu bağlamda hocası İshak b. Râhûye, râvileri tanımadaki onun seviyesine herhangi bir münekkidin ulaşmadığını ifade etmiştir. Araştırmacı Allah'ın Buhârî'ye nasip ettiği ezber kuvveti ve kutlu ruhaniyetine karşı hayretlere düşer.

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*'i *el-Câmi'u's-sahîh*'ten önce yani gençliğinde kaleme almıştır. Buhârî bu konuda şöyle demiştir: “On sekiz yaşına gelince sahâbe ve tabiûnun meselelerini tasnif ettim. Dolunay gecelerinde *et-Târîhu'l-kebîr*'i Hz. Peygamber'in kabri yanında yazdım. *Et-Târîh*'te zikrettiğim her isim için bir kısır bilmekeyim. Ancak eseri uzatmak istemedim.” *Et-Târîhu'l-kebîr*, Buhârî'nin hocaları ve onların tabakalarında takdirle ve şaşkınlıkla karşılanmıştır. Nitekim hocası İshak b. Râhûye bu eseri elde edince Emir Abdullah b. Tâhîr'in yanına giderek, “Sana bir sihir göstereyim mi?” demiştir.

Tâcuddîn es-Sübki şöyle demiştir: “Kimse onu geçememiştir. *Et-Târîhu'l-kebîr*'den sonra esmâ ve künâ hakkında eser kaleme alan herkes ona borçludur. Hâkim, Buhârî'nin zikrettiği cerhi açığa çıkan 126 kişiyi bir araya getirmiştir. Ebû Ahmed el-Hâkim, *et-Târîh*'ten sonra İslam kütüphanelerini dolduran kitapların ondan ne kadar etkilendiklerinin boyutunu bize tasvir eder. Örneğin Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, Müslim b. el-Haccâc, Gassâni ve diğerlerinin kitabı gibi. Buhârî, hadis tedvin hareketinin sancağını taşıdığı gibi râviler tarihi ilminin canlanma sancağını da taşımıştır. Böylece hicrî üçüncü asır altın bir dönem olmuş, Buhârî de bu hareketlenmenin en önemli şahsiyetlerinden sayılmıştır.

Hâkim diyor ki: “Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'nin tarih alanındaki eseri gibi bir kitap daha önce yazılmamıştır. Ondan sonra tarih, esmâ ve künâ konusunda eser yazan kimseler ondan müstağni olamamışlardır. Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Müslim gibi âlimler ondan aldıkları bilgileri kendilerine nispet ettikleri gibi ondan nakledenler de olmuştur. Allah ona rahmet eylesin çünkü o asılların aslı olmuştur.”

Et-Târîhu'l-kebîr, Hindistan Haydarabad'da 1361/1962 Dâru'l-me'arifi'l-Osmâniyye'de dört büyük cilt halinde kaliteli malzemede basılmıştır.

Et-Târîhu's-sağîr: Bu eser, Buhârî'nin tanıttığına göre “Hz. Peygamber, muhâcirler ve ensâr, tâbiûn ve onlardan sonra gelenlerin vefat tarihi, künyeleri ve neseblerini anlatan özet bir eserdir.”

Buhârî birinci cüze Habeşistan'a hicret eden muhâcirlerin haberleri, Hz. Peygamber'in (a.s) zamanında vefat eden muhâcir ve ensâr, Resûlullah'tan hadis nakledenler, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti zamanında vefat edenler ve ondan sonraki halifeler hakkındaki bilgilerle başlamıştır. İkinci cüzde, Hz. Osman zamanında vefat edenler ile hicrî 256/869 yılında vefat edenlerin zikredilmesi şeklinde altıncı cüze kadar böylece devam etmiştir. Bu eser, Ebû Zer Abd b. Ahmed b. Muhammed b. Abdullah el-Herevî el-Hâfız'ın rivayetidir. O şöyle dedi: “Ebû Ali Zâhir b. Ahmed el-

Fakîh es-Serahsî hicrî 389/998'da ona kıraat ettiğini bize haber verdi. Ebû Muhammed b. Muhammed en-Nîsâbûrî bize haber verdi. Dedi ki Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî bize tahdis etti."

Kitâbu'l-künâ: Buhârî bu eserde isminden ziyade künyeleriyle tanınanları zikretmiştir. O yine bu eseri alfabetik olarak tertip etmiştir. Buhârî, burada bazen râvinin ismini de zikreder. Örneğin Ebû Reyhâne'nin isminin Abdullah olduğunu ifade etmiştir. Buhârî burada 993 râviyi zikretmiştir. O, Künâ'nın sonunda kadımlara yer vermiştir. Mesela Hâni bint Ebî Tâlib'in ismi Hind'dir. Bazılarına göre ismi Fâhite'dir. Ümmü Habîbe'nin ismi Remle'dir. Künâ *et-Târîhu'l-kebîr*'in cüzü kabul edilmiştir.

Kitâbu'l-Edebi'l-müfred: Buhârî bu eserinde mekârimi ahlak ve güzel muameleye sevk eden bazı genel hadisleri bir araya getirmiştir. Besmeleden sonra Allah Teâlâ'nın "Biz insana ana babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik" ayetiyle başlamıştır. Buhârî'den bu eseri Ebu'l-Hayr Ahmed b. el-Celîl el-Buhârî el-Kirmânî el-Bezzâr rivayet etmiştir. Çeşitli tarihlerde çok defa basılmıştır.

Diğer Eserleri:

Ref'u'l-yedeyn fi's-salât, Hayru'l-keâm fi'l-kıraati halfe'l-imâm, et-Târîhu'l-evsat, Kitâbu'l-eşribe, Esâmi's-sahâbe, Birru'l-vâlideyn, et-Tefsîru'l-kebîr li'l-Kur'an, el-Câmi'u'l-kebîr, Halku ef'âli'l-ibâd, Kadâya's-sahâbe ve't-tâbiîn, Kitâbu'l-müsnedi'l-kebîr, Kitâbu'l-vuhdân, Kitâbu'l-mabsût, Kitâbu'l-hibe.

Kitâbu'd-Duafâ: Buhârî bu esere "elif" harfiyle başlamak suretiyle alfabetik olarak düzenlemiştir. Örnek bazı değerlendirmeler şu şekildedir: "İbrâhim b. İsmâîl b. Mücemmi' b. Cârîye el-Ensârî'nin vehmi çoktur. (هو كثير الوهم) Zührî ve Amr b. Dînâr'dan rivayet etmiş ve hadisi yazılır. (يكتب حديثه); İbrâhim b. İsmâîl b. Ebî Habîbe el-Medenî el-Ensârî el-Eşhedî, Dâvûd b. Husayn'dan rivayet etmiştir, "منكر الحديث" (hadisleri münkerdir)"

Buhârî, İbrâhim babını bitirdikten sonra İsmâîl babına geçmektedir. Sonra İshak, Eyyûb, daha sonra "ba" harfine en sonunda da "ya" harfine geçmiştir. Son olarak da duafâdan künyeleriyle tanınanlar şeklinde eser tamamlanmıştır.

Bu kitap özel lafızlarla râvilerin cerh ve ta'dilinden bahseder. İbn Hacer bu konuda şunları söylemiştir: "Buhârî'nin hadis ricâlini tenkit konusunda ziyade bir çekingenliği, üstün bir anlayışı vardır. Onun cerh ve ta'dîle dair sözlerini göz önüne alanlar bunu açıkça görürler. Bu konuda en çok söylediği "seketû anh" (hakkında bir şey söylemediler), "fihi nazar" (hakkında şüphe vardır), "terekûhu" (münekkitler onu terk ettiler) vb. ifadeler. Bir râvi hakkında "kezzâb" (aşırı yalancı), "vaddâ" (çok hadis uyduran) gibi ağır ifadeler kullandığı çok nadirdir. Onların yerine "kezzebehu fulân" (falanca onun yalancı olduğunu söyledi), ve "ramâhu fulân" (falanca onu yalan söylemekle itham etti) gibi lafızları kullanır.

Buhârî'nin ricâle ilgili olarak telif ettiği kitaplarındaki yöntemi açıktır. O uzatmaktan ve haberleri çokça zikretmekten uzak durur. Buhârî'nin râvi tercemelerinde kesin bir hedefi vardır. O da senedi kuvvetli veya zayıf göstermek ya da muhaddisin araştırma ve tahkik etme sorumluluğunu yüklenmesine sevk

etmek şeklinde ifade edilebilecek hadise hizmettir. Bu durum eğer mümkün olursa râvi hakkındaki rivayeti sıdk ve emanet bilinci içerisinde sana arz eder. Mesela çoğu zaman râvi zayıf olursa “fihî nazar” sözüyle yetinir.

Bu ilim, hadis ricâli ilminin bir alt dalıdır. Büyük bir alt dal olarak kabul edilse de mevzuat yazarlarından kimse ondan söz etmemiştir. Ricâl ile ilgili olarak cerh ve ta’dîl hakkında konuşmak, Hz. Peygamber’den sabit olan bir şeydir. Sonra saha-be, tabiun ve tebeu’t-tabiîn döneminde bu konuda çokça rivayet nakledilmiştir. Cerh ve ta’dîl ilmine şeriatî korumak ve savunmak için cevaz verilmiştir.

Sikât ve duafâyı (sika ve zayıf râvileri) bilmek ilimlerin en yücelerindedir. Bu ilimle sahih ve zayıf hadis bilinir.

Râvilerin tercemesi: Râvilerle ilgili olarak âlimlerin görüşlerini verir,² ve onların tabakâlarını açıklar: Mesela râvinin sika yani kendisine güvenilen, adil ve zabt sahibi olmasıdır.

İktirâh’ta dedi ki: “Râvinin sika olmasını ya râvilerinden iktibasla veya Sikât’ın (Sika râvilerin) tarihinde zikretmesiyle ya da Şeyhân’dan birinin *Sahîh*’inde onu tahrîc etmesiyle tanırısın. Eğer onun tahrîc ettiklerinden bazıları hakkında tenkît söz konusu olursa ona da itibar edilmez.”³

Sıdk: Râvi, hakkında yalan nakledilmemiş fakat zabt sahibi de değildir.

Münkerü’l-hadis⁴: Râvisinin zayıf olmasıdır. Sika ve sadûk olmadığı da ifade edilmiştir. Müslim⁵ münkerin alametini açıklamıştır: Râvinin hadisi çok olan bir şeyhten rivayet etmesi, râvilerin de ondan teferrüd etmesidir. Böylece bu rivayet şaz olur ve var olmadığı şart koşulur.

Hadis uydurma, mevzu: Kizbû’r-râvi olarak ta’n edilen hadistir. Buna muhtelak ve masnu’ da denir. Çünkü onu uyduran şahıs onu ortaya çıkarmış, iftira ederek uydurmuştur. Bu merdûd tabaka arasındadır.

Metruk: Merdûd kısmındadır. Râvisinin kizb ile itham edilmesidir.

Zayıf: Râvinin hıfzının kötü olması, ya da râvinin meçhul olması ya da çok hata yapması gibi nedenlerden dolayı zayıf olmasıdır.

Kizbu’r-râvi: Fıskın bir çeşididir. Hz. Peygamberin söylemediğini kasıtlı olarak ondan rivayet etmesidir.

Vâhin: Râvinin tevehhüm yoluyla rivayet etmesidir. Yani şüphe nedeniyle mercûh olana meyletmektir. Bu da muteber değildir.

Leyse bi-şey’: Bu da muteber değildir.

Zayıf hadislerden en kötüsü mevzu olandır. Bu üzerinde icma edilmiş bir husustur. Sonra metruk, münker, meçhul, muzdarib gelir.

Zerkeşî’nin ibaresi şöyledir: “Tergîb ya da terhîbi gerektirmediği veya tariklerinin özüllü olduğu ve mütâbîlerinin onu kuşatmadığı sürece zayıf rivayet

² Bk. Herevî, *Şerhu nuhbeti’l-fiker*, s. 84.

³ Bk. Suyutî, *Tedribû’r-râvî*, 1-2: 371.

⁴ Bk. Herevî, *Şerhu nuhbeti’l-fiker*, s. 87.

⁵ Bk. Suyutî, *Tedribû’r-râvî*, 1-2: 69.

merdûddur. Bir başka görüşe göre zayıf rivayet mutlak olarak kabul edilmez. Yine zayıf bir rivayete asıl bir hüküm şâhitlik yapmazsa ve umumî bir hükmün kapsamına da giremiyorsa bu rivayetin kabul edilmeyeceği ifade edilmiştir.”

Ayrıca zayıf rivayette bir ihtiyat varsa ahkâm konularında amel edilir. Ahmed b. Hanbel, İbn Seyyidi'n-nas, Nevevî, Irâkî, Sehâvî, İbn Hacer, Suyutî ve başkalarına göre amellerin faziletleri babında zayıf bir rivayet tayin edilebilir. Öyleyse biz, râvi -zayıf bile olsa- söz konusu bölümlerde ondan istifade edebiliriz.